

1. Грищенко А. А. Эволюция стоимости / А. А. Грищенко // Экономика: проблемы теории и практики : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2003. – Вип. 172. – С. 256–275.
2. Загородній А. Г. Гроші. Валюта. Валютні цінності : термінологічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – Л. : БАК, 2000. – 184 с.
3. Історія економічних учень : підручник : у 2 ч. / [Базилевич Б. Д., Гражевська Н. І., Гайдай Т. В. та ін.] ; за ред. В. Д. Базилевича. – [3-тє вид., випр. і доповн.]. – К. : Знання, 2006. – Ч. 1. – 582 с.
4. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. / [Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устинко О. А., Юрій С. І.] ; [за ред. С. В. Мочерного]. – Л. : Світ, 2005. – Т. 1. – 616 с.
5. Оценка бизнеса : учебник / [под ред. А. Т. Грязновой, М. А. Федотовой]. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 512 с.
6. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / Адам Сміт ; [пер. з англ.]. – К. : Port – Rojal, 2001. – С.23–24.
7. Шаповал В. М. Економіка підприємства: уведення у спеціальність : навчальний посібник / Шаповал В. М., Аврамчук Р. Н., Ткаченко О. В. ; [за наук. і заг. ред. В. А. Ткаченка]. – К. : Центр учбової л-ри, 2003. – 288 с.
8. Экономическая теория : учебное пособие / [Бродская Т. Г., Видяпин В. И., Громько В. В. и др.]. – М. : РИОР, 2008. – 208 с.

Рецензенти:

Данилюк М.О. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу;

Орлова В.К. – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

УДК 331.103.12.003.13
ББК 65.29

Самойленко Г.І.

**“ЕФЕКТИВНІСТЬ” І “ПРОДУКТИВНІСТЬ” ПРАЦІ: ВІДМІННОСТІ,
ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ, УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ**

Нікопольський інститут
Запорізького національного університету,
кафедра економіки,
Дніпропетровська область,
м. Нікополь, вул. Трубників, 18, корп. 3,
тел.: 0566222128,
e-mail: Sanoylenko_GI@ukr.net

Анотація. У статті висвітлено теоретико-методологічні аспекти поняття “ефективність праці” і визначено його відмінності від поняття “продуктивність праці”, виявлено головні проблеми ефективності праці в Україні в умовах розвитку ринкових відносин і розроблено концептуальні підходи до управління трудовим потенціалом, з метою підвищення ефективності праці на всіх рівнях національної економіки.

Ключові слова: ефективність праці, механізм.

Annotation. In article reveal theoretical and methodological aspects of the notion “efficiency of the labour” and are determined his(its) change from notions “productivity of the labour”, is revealed main of the problem to efficiency of the labour in Ukraine in condition of the development of the market relations and is designed conceptual approaches in labor potential management, for the reason increasing of efficiency of the labour on all level of the national economy.

Key words: efficiency of the labour, mechanism.

Вступ. На сучасному етапі становлення ринкової економіки в Україні досі немає дійових державних важелів, які повинні врегулювати використання найважливішого

ресурсу – трудового потенціалу, що ускладнює забезпечення розвитку національної економіки на засадах прикладання ефективної праці. Ефективність праці як економічна категорія та показник для оцінки не знайшла свого відображення ані в жодному законодавчому акті, ані в жодній концептуальній державній програмі, які забезпечують удосконалення й регулювання соціально-трудова відносин в Україні.

Постановка завдання. Отже, на наш погляд, виникла потреба:

1) розробити концептуальні підходи до управління ефективністю праці на всіх рівнях національної економіки з урахуванням загальноекономічних процесів, які характеризують продуктивність, ефективність використання трудового потенціалу й ефективність економічної діяльності;

2) запропонувати нові концептуальні підходи в розумінні оцінки ефективності праці при збереженні ролі й значення категорії “продуктивність праці”.

У 1990-х рр. – ХХІ ст. питання ефективності праці поглиблено досліджували вчені-економісти України та Російської Федерації: С.Й. Радомський, В.М. Гончаров, О.В. Додонов обґрунтували залежність рівня заробітної плати від ефективності праці з урахуванням чинників, що впливають на ефективність виробництва [20]; В.Н. Гончаров, В.В. Дорофійенко, С.Й. Радомський, М.С. Радомська, А.В. Путинцев, В.Г. Пеннер, О.В. Додонов визначили поняття ефективності праці як одного з найважливіших показників у загальній системі оцінки якості трудового життя в контексті гуманізації праці [3]; Д.П. Богиня, О.А. Грішнова висвітлили відмінності між поняттями ефективності і продуктивності праці та визначили методи їх вимірювання [1]; В.В. Новожилов визначив поняття ефективності праці й окреслив проблеми виміру затрат і результатів при оптимальному плануванні [19]; Л.А. Костін, О.О. Турецький, В.Н. Белкін, Є. Акрамов, А.С. Астахов, А.А. Водолазький, А.І. Ревякін, А.І. Акмаєв, В.Н. Гончаров [3–6] та інші досліджували питання ефективності праці.

Метою дослідження є виконання завдань: 1) узагальнити думки різних учених і відобразити сутнісні відмінності між поняттями ефективності праці і продуктивності праці та дослідити методологічні підходи щодо порядку їх виміру; 2) провести критичний аналіз управління ефективністю праці на загальноприйнятих методологічних і практичних засадах в Україні в умовах розвитку ринкових відносин і запропонувати концепцію вдосконалення механізму управління ефективністю праці.

Результати. Однією з найважливіших загальногосподарських і галузевих функцій залишається раціональне використання трудових ресурсів, починаючи з локального й закінчуючи національним рівнем економіки, що є запорукою виготовлення конкурентоспроможної продукції, поліпшення економічної діяльності та зростання доходів працівників тощо. Реалізація цих завдань соціально-економічного розвитку держави потребує вдосконалення господарських процесів в економіці, що перш за все пов'язується з підвищенням ефективності праці.

Серед понять, якими характеризують окремі риси праці, різними вченими виділені такі: результативність, продуктивність, ефективність, якість і стабільність. Удосконалення в 1990-х рр. пошуково-дослідного процесу в напрямі вивчення ефективності праці як економічної категорії дозволило науковцям і вченим-економістам розвинути в Україні функціональні, академічні та прикладні розробки, у яких було:

- обґрунтовано залежність рівня заробітної плати від ефективності праці з урахуванням чинників, що впливають на ефективність виробництва [20, с.173];
- встановлено залежність тарифних ставок і посадових окладів працівників від ефективності праці [18, с.8];
- визначено поняття ефективності праці як одного з найважливіших показників у загальній системі оцінки якості трудового життя [3, с.184].

У табл. 1 наведені визначення поняття ефективності праці, надані різними вченими-економістами.

Визначення поняття “ефективність праці” ученими-економістами

П.І.Б. ученого-економіста	Визначення поняття “ефективність праці” (Е. п.)
Турецький О.О.	Е. п. розглядається як трудова діяльність при її вимірі в співвідношенні витрат і результатів праці
Новожилов В.В.	Е. п. є більш широке поняття, ніж продуктивність; у ньому враховується не тільки кількість продукції, але і її відповідність потребам та елементам господарського ефекту праці
Костін Л.А.	Е. п. характеризується відношенням отриманого результату до витрат в усіх сферах трудової діяльності (виробництво, обслуговування, особисте господарство); найбільш загальним вираженням Е. п. є відношення національного доходу до загальної чисельності трудових ресурсів
Богиня Д.П.	Е. п. є сукупністю тих загальноекономічних відносин, які виникають між людьми в процесі функціонування робочої сили суспільства та визначаються ступенем продуктивності всієї корисної праці; головним критерієм виміру Е. п. є відношення виробленого національного доходу до загальної чисельності працівників, які зайняті в національному господарстві в усіх сферах, як виробничій, так і невиробничій
Белкін В.Н.	Е. п. – величина корисного ефекту в одиницю робочого часу
Акрамов Є.	Е. п. є відображенням витрат праці та її результатів; при оцінці витрат слід порівнювати й оцінювати всі витрати виробництва, ефект від інновацій, ефективність використання всіх видів економічних ресурсів
Астахов А.С.	Е. п. є відображенням загального критерію економічної ефективності – зростання національного доходу, економію живої та уречевленої праці й ресурсів на одиницю продукції (робіт, послуг)
Водолазкий А.А., Ревякін А.І.	Е. п. – відношення витрат живої та минулої праці, які втілені в кожній одиниці виробленого продукту та є показником якості праці
Акмаєв А.І.	Е. п. відображає відношення між сукупним результатом праці, який оцінюється, виходячи з потреб суспільства та часу, а також між витратами праці та ресурсів; продуктивність праці є головною складовою її ефективності

Водночас ефективність праці як економічна категорія та показник для оцінки досі не знайшла свого відображення ані в жодному законодавчому акті, ані в жодній концептуальній державній програмі, які забезпечують удосконалення й регулювання соціально-трудова відносин в Україні. Так, у ЗУ “Про оплату праці” результат праці працівників так само, як і визначення розміру мінімальної заробітної плати й нині пов’язується з продуктивністю праці. При цьому джерела коштів госпрозрахункових підприємств на оплату праці формуються від отриманого доходу, який, за теорією, є наслідком ефективності виробництва й праці [7; 9; 10; 20]. Ефективність праці не враховується в Кодексі законів про працю України, який визначає права громадян розпоряджатися своїми здібностями до продуктивної та творчої праці ані в главі IV “Робочий час” – як засіб регулювання його тривалості за визначеними умовами, ані в главі VI “Нормування праці” – як засіб перегляду норм праці та визначення розцінок за роботу, ані в главі VII “Оплата праці” – як засіб коригування заробітної плати за умови зміни результату праці [13]. У законодавчому акті, який сприяє регулюванню трудових

відносин і соціально-економічних інтересів працівників і власників (ЗУ “Про колективні договори і угоди”), також немає жодного натяку на ефективність праці ані в статті 7 (“Зміст колективного договору”), ані в статті 8 (“Зміст угоди”) [10].

Таким чином, можна визначити, що на сучасному етапі становлення ринкової економіки в Україні досі немає дійових державних важелів, які повинні врегулювати використання найважливішого ресурсу – трудового потенціалу, що ускладнює забезпечення розвитку національної економіки на засадах прикладання ефективної праці.

Проблематика ефективності праці, зокрема її підвищення, привертає увагу відомих учених-економістів ще із часу початку переходу України до ринкової економіки (90-ті рр. ХХ ст.). Різномічні аспекти ефективності праці на національному, галузевому та регіональному рівнях знайшли своє відображення в численних наукових дослідженнях. Але, незважаючи на наявність наукових досліджень з питань методичного регулювання ефективністю праці та проблематики цього процесу в розрізі управління і на локальному рівні, в Україні майже відсутні концептуальні дослідження й розробки щодо вдосконалення механізму ефективності праці як пріоритетного напрямку державного регулювання. За таких умов використання на практиці галузевих показників ефективності праці майже не пов’язуються з відповідними показниками на національному рівні, недостатньо розроблені теоретико-методологічні аспекти взаємозалежності між ефективністю праці та її стимулюванням, оцінкою ефекту від праці в системах стимулювання, з теоретичної точки зору є велика кількість трактувань, що ускладнюють єдину термінологію і формування єдиного підходу при дослідженнях проблем ефективності праці.

Отже, на наш погляд, виникла потреба розробки концептуальних підходів до управління ефективністю праці на всіх рівнях національної економіки з урахуванням загальноекономічних процесів, які характеризують продуктивність, ефективність використання трудового потенціалу й ефективність економічної діяльності.

Для вирішення визначених проблем і досягнення відповідної мети, які сформовані в статті, необхідно, насамперед, охарактеризувати поняття праця (табл. 2) та ефективність, а також обґрунтувати відмінність між поняттями ефективність праці й продуктивність праці.

Таблиця 2

Характеристика поняття “праця”

Джерело	Характеристика поняття
Праця як складний процес і об’єкт вивчення	Розглядається багатьма науками: філософією, правознавством, історією, естетикою, соціологією, педагогікою, психологією, медициною тощо
Поняття праця у Великій радянській енциклопедії	Праця – це цілеспрямована діяльність людини, у процесі якої вона за допомогою засобів праці впливає на природу та використовує її з метою створення споживчої вартості, необхідної для задоволення потреб [2, т.26, с.264–266]
Поняття праця в сучасному словнику соціально-трудова відносин	Праця – це діяльність людини, спрямована на створення життєвих благ, надання послуг, організацію функціонування господарства й суспільства й управління ними [3, с.6; 7, с.12]
Поняття праця в Д.П. Богині й О.А. Грیشової	Праця – це свідомо, цілеспрямована створююча діяльність; прикладання людиною розумових і фізичних зусиль для одержання корисного результату в задоволенні своїх матеріальних і духовних потреб; процес перетворення ресурсів природи в цінності й блага, що здійснюється і керується людиною під дією як зовнішніх стимулів (економічних та адміністративних), так і внутрішніх спонукань; вияв людської особистості [1, с.14]

Продовження табл. 2

Поняття праця в С.І. Ожегова і Н.Ю. Шведової	Праця – це: 1) доцільна діяльність людини, спрямована на створення за допомогою знарядь виробництва матеріальних і духовних цінностей; 2) робота, заняття; 3) зусилля, спрямоване на досягнення чого-небудь; 4) результат діяльності, роботи, витворення; 5) набуття вмінь і навичок в якій-небудь професійній, господарській діяльності як предмет шкільної освіти [22, с.814]
Поняття праця в сучасному економічному словнику електронного видання	Праця – це усвідомлена, енерговитратна, загально визнана доцільною діяльність людини, людства, яка потребує прикладання зусиль, здійснення роботи; це один із чотирьох основних факторів виробництва [8]
Поняття праця в психології	Праця являє собою первинну головну умову людського життя
Поняття праця у філософії	Праця – це перш за все процес, у якому людина своєю власною діяльністю опосередковує, регулює і контролює обмін речовин між собою і природою [23, с.490]

Економічний аспект дослідження поняття праця враховує дію економічних законів, які пов’язані із залученням робочої сили, розподілом продуктів праці, а також можливі шляхи щодо її підвищення завдяки продуктивності й ефективності. Саме з урахуванням економічних законів можна визначити, що чим продуктивнішою та ефективнішою є праця, тим більше має бути створено споживчої вартості й життєвих благ, що, у цілому, повинно підвищувати рівень людського життя. За таких умов ефективна праця як економічна категорія має розглядатися під аналогічним кутом із загальним поняттям ефективність (табл. 3).

Таблиця 3

Характеристика поняття “ефективна праця”

Автор	Визначення поняття
Ефективна праця з точки зору логіки	Являє собою намічену послідовність дій, що спрямовані на досягнення визначених цілей (від лат. <i>Effecyivus</i> – діючий) [14, с.692]
Ефективна праця в теорії сучасного менеджменту	Пов’язана із всією ефективністю виробництва, яка являє собою “ринкову вартість виробленої продукції, поділену на загальні витрати ресурсів виробництва” [17, с.699]
Ефективна праця на думку А. Маршалла	Є результатом роботи особи, яка використовує як природні, так й інші ресурси – сировинні, енергетичні, матеріальні тощо [16, с.136]

Зміни, які відбуваються в сучасному економічному й соціальному житті суспільства, вимагають нового концептуального підходу в розумінні оцінки результату праці при збереженні ролі й значення категорії “продуктивність праці”. По-перше, розвинута ринкова економіка орієнтує суспільне виробництво на задоволення конкретних потреб споживачів і від того прибуток суб’єктів підприємницької діяльності залежить від продукції, яку вони виробляють, і її попиту на ринку. Ці умови спричиняють необхідність використання об’ємнішої, ніж продуктивність праці, категорії, якою, на нашу думку, є ефективність праці. По-друге, науково-технічна революція сучасності забезпечує розробку й виготовлення різноманітних видів високоякісної продукції, зростання обсягів її виробництва й скорочення затрат праці. І цей багатогранний результат праці не враховується й не оцінюється повною мірою категорією “продуктивність праці”, бо нині зростає роль праці науковців, конструкторів, інженерно-технічних пра-

цівників, які зайняті в експериментальному виробництві нових зразків техніки, обладнання, товарів широкого вжитку, що також розширює сферу застосування категорії ефективність праці. По-третє, у сучасному суспільстві зростають кількість і значення праці в нематеріальних галузях суспільного виробництва, результат якої має різноманітні конкретні форми. Оцінка результативності трудової діяльності в нематеріальній сфері суспільного виробництва може бути дана на основі категорії ефективність праці.

Отже, ефективність праці більш широке поняття, ніж її продуктивність, оскільки враховує не тільки обсяг продукції (робіт, послуг), кількість працівників або витрачений час, а й усі витрати на її виготовлення, що в ринкових умовах є найголовнішим чинником при визначенні собівартості та ціни на ринках збуту. Ураховуючи те, що фактори виробництва натурально різні і їх неможливо підсумувати, а технологія не має одиниці виміру, новий концептуальний підхід у розумінні оцінки результату праці полягає в тому, що загальний результат виробництва, як ми вважаємо, логічно умовно вважати результатом праці. У зв'язку із цим, можна констатувати: терміни (показники) “ефективність праці” та “ефективність виробництва” взаємопов'язані та взаємозалежні. При цьому проблема оцінки ефективності праці тісно пов'язується з проблемою економічної оцінки виробленої продукції (робіт, послуг) і проблемою оцінки результатів праці.

Аналіз точок зору різних учених щодо змісту понять ефективність і продуктивність праці обґрунтовує недоцільність розгляду економічної категорії ефективність праці лише у взаємозв'язку з витратами живої праці, бо таке порівняння призводить до розбалансованості при оцінці загального економічного ефекту з результатом праці, що ускладнює процес обґрунтування об'єктивної залежності між працею та її винагородою як головного стимулюючого чинника до підвищення ефективності праці. У табл. 4 наведені прізвища вчених, які мають різні точки зору стосовно понять ефективність і продуктивність праці.

Таблиця 4

Ефективність і продуктивність праці з точок зору різних учених

Учені, які розмежовують поняття “ефективності” і “продуктивності” праці у своїх наукових дослідженнях	Учені, які ототожнюють поняття “ефективності” і “продуктивності” праці у своїх наукових дослідженнях
В.М. Гончаров [4; 5; 6]	В.М. Зубов (Російська Федерація) [11, с.28]
О.О. Турецький (табл. 1)	
В.В. Новожилов [19]	
Л.А. Костін (табл. 1)	
Д.П. Богиня [1]	М.Х. Мескон, Н. Альберт, Ф. Хедоурі (США) [17, с.648]
В.Н. Белкін (табл. 1)	
Є. Акрамов (табл. 1)	
А.С. Астахов (табл. 1)	В.О. Єрьоменко та С.В. Луганінов (Україна) [15, с.9]
А.А. Водолазький, А.І. Ревякін (табл. 1)	
А.І. Акмаєв (табл. 1)	

Узагальнюючи думки вчених, відобразимо сутнісні відмінності між продуктивністю та ефективністю праці (рис. 1) і наведемо методологічні підходи щодо їх виміру (табл. 5).

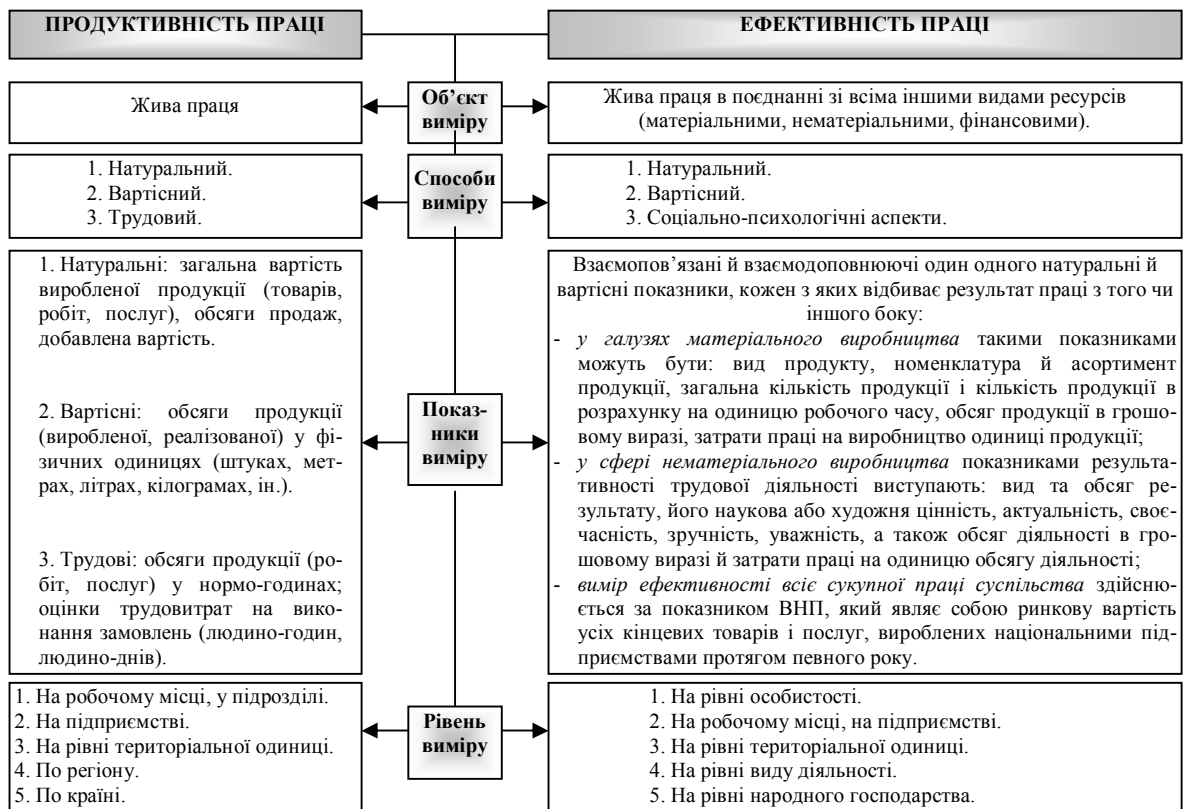

Рис. 1. Сутнісні відмінності між продуктивністю та ефективністю праці

Таблиця 5

Методологічні підходи щодо виміру ефективності й продуктивності праці

Продуктивність праці	Ефективність праці
<p>1. Підхід. Загальний: $P = Q / I$, де P – продуктивність; Q – обсяг продукції (послуг) за певний період часу в натуральному, вартісному або трудовому вимірах; I – витрати ресурсів, що відповідають даному обсягу продукції.</p> <p>2. Підхід. Найбільш розповсюдженим показником рівня продуктивності праці робітників торговельного підприємства є: $ПП1 = K1 / Ч1$, $ПП1 = K1 / (Ч1 * ФРЧод)$, де Пп1 – товарообіг на одного працівника, грн; K1 – кількість натуральних або умовних одиниць реалізації i-го товару; Ч1 – чисельність працівників торговельного підприємства, зайнятих реалізацією i-го товару, чол.; ФРЧод – фонд відпрацьованого часу одним робітником (днів або годин). $ПП = ТО / Ч$, де ПП – товарообіг на одного працівника, грн; ТО – розмір товарообігу за розрахунковий період у фактичних цінах, грн; Ч – середньооблікова чисельність робітників підприємства, осіб.</p>	<p>1. Підхід. Методологія оцінки ефективності праці у взаємозв'язку з її оплатою, розроблена вченими-економістами Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля та науковцями ДУ НДІ соціально-трудових відносин Мінпраці України (Луганськ) В.М. Гончаровим, О.В. Додоновим, В.Ю. Припотенем, М.С. Радомською [4; 5; 6]. Згідно із цією методологією, ефективність праці розглядається як економічна категорія, що пов'язана з ефективністю економічної діяльності й оцінюється за двома показниками: - коефіцієнтом використання робочої сили ($K_{рсі}$); - коефіцієнтом рентабельності праці ($R_{рi}$). $K_{рсі}$ оцінюється на основі обсягів виробництва та чисельності зайнятих в економіці й показує, як змінюється продуктивність праці в кожному виді економічної діяльності (галузі), і розраховується за формулою: $K_{рсі} = dOB_i / dOч_i$, де dOB_i – питома вага обсягу виробництва i-го виду економічної діяльності або галузі в загальному обсязі щодо економіки, %;</p>

<p>3. Підхід. Він характеризується залежністю “економія/витрати”. При побудові досліджуваного показника виникає питання: економію праці необхідно зіставляти з витратами живої й уречевленої праці чи тільки з витратами живої праці? Під економією витрат праці розуміється як абсолютне, так і відносне вивільнення працівників. Зміна чисельності щодо кожного із чинників (підвищення технічного рівня виробництва, використання робочого часу та ін.) розглядається як ефект здійснення відповідного заходу. Зростання продуктивності праці визначається економією робочої сили, яку рекомендується визначати за формулою: $ПП\% = (Eп * 100) / (Чв - Eп),$ де ПП% – економія робочої сили, %; Eп – економія чисельності за всіма чинниками, осіб; Чв – вихідна чисельність, осіб.</p>	<p>dOчi – питома вага чисельності працівників, зайнятих в i-му виді економічної діяльності або галузі, у загальній чисельності, зайнятих в економіці, %.</p> <p>Rpi характеризує співвідношення прибутку і витрат на оплату праці найманих працівників і розраховується за формулою: $Rpi = (O_{ввп\ i} - O_{оп\ i}) / O_{оп\ i},$ де O_{ввп i} – обсяг ВВП i-го виду економічної діяльності або галузі, млн грн; O_{оп i} – обсяг витрат на оплату праці найманих працівників i-го виду економічної діяльності або галузі, млн грн.</p>
<p>4. Підхід. У вітчизняній економічній літературі рекомендуються методи оцінки ефективності суспільної праці за показниками національного доходу або валового продукту й чисельності працівників, зайнятих суспільною працею, у яких слід урахувувати, що в грошовому вираженні зі складу ресурсів має бути вилучена земля як цінність, створена не працею, а природою. Однак пропонується формула має недолік – вона враховує тільки екстенсивну величину праці, тобто, власне кажучи, визначає не ефективність, а продуктивність суспільної праці. Вона не враховує витрати уречевленої праці й стосовно живої праці не враховує її інтенсивність. Таким способом ефективність суспільної праці оцінити неможливо. $Пп = НД / Ч = Пт * Чмп / Ч = Пта,$ де НД – національний дохід, тис. грн; Ч – чисельність працівників, зайнятих суспільною працею, чол.; Пт – продуктивність суспільної праці, обчислена за чистою продукцією, тис. грн/чол.; Чмп – чисельність працівників матеріального виробництва, чол.; α – питома вага працівників матеріального виробництва, чол.</p>	<p>2. Підхід. Для кількісної оцінки ефективності праці в масштабі суспільства може бути використаний методичний підхід: $E_{уп} = (C + V + m) / (C + V) = \bar{m},$ де (C + V) – сукупні валові витрати, виражені сумою уречевленої та живої праці; (C + V + m) – виробничий результат, виражений через внутрішній валовий продукт суспільства.</p> <p>Чисельник формули виражається величиною затрат сукупної суспільної праці й валового прибутку, знаменник – величиною цих затрат, а ефективність суспільної праці – масою прибутку в ринковому виробництві та є соціально-економічним результатом праці, суспільний характер якої виражається соціальною спрямованістю її розподілу, привласнення і використання. Іншими словами, ефективність виражається не тільки масою прибутку, а отже, рентабельністю суспільної праці у виробничій та інтелектуальній сфері, але й тим, у чий інтерес створюється прибуток та як він розподіляється, привласнюється і використовується. І ця остання обставина визначає соціально-економічну спрямованість методології кількісної оцінки ефективності суспільної праці, перетворює її в економічну категорію [12].</p>

Висновки. З огляду на викладене, можна зробити певні висновки. По-перше, ефективність праці не може розглядатися лише в площині її продуктивності, бо праця може бути нерентабельною навіть при зростанні показників її продуктивності, що й відбувалося в галузях, які виробляють товари (у цілому) і в промисловості за 1998–2003 рр.). По-друге, у сучасних умовах розвитку ринкових відносин в Україні відбуваються негативні процеси, які характеризуються розбалансованістю між оцінкою праці й ефективністю економічної діяльності. Такі тенденції, на наш погляд, стри-

мують зростання національної економіки, оскільки мають ознаки некоригованих процесів на ринку праці і, зокрема, недосконалого управління ефективністю праці на загальноприйнятих методологічних і практичних засадах за безпосередньою участю держави. За таких умов потрібна розробка концептуального механізму управління працею для мобілізації трудового потенціалу до підвищення ефективності праці на всіх рівнях – від локального до національного. У зв'язку із цим, пропонуємо підходи, на яких за своєю метою повинна ґрунтуватися концепція вдосконалення механізму управління ефективністю праці:

- 1) внесення змін до чинного законодавства з визначенням ефективності праці в ЗУ “Про оплату праці”, “Про колективні договори і угоди” і Кодексі законів про працю в Україні;
- 2) упровадження ефективних методологічних розробок під час зміни в чинному законодавстві за участю вчених і науковців систем Міністерства науки й Міністерства праці та соціальної політики України;
- 3) удосконалення механізму взаємодії на усіх рівнях національної економіки між усіма сторонами соціально-трудова відносин (центральні та регіональні органи виконавчої влади, міністерства й відомства, підприємства, організації, установи) щодо досягнення методологічної збалансованості між ефективністю праці та її оплатою на засадах підвищення відповідальності роботодавців за своєчасну й у повному обсязі виплату заробітної плати як заходу відтворення її стимулюючої функції та підвищення рівня захисту найманих працівників.

Запропоновані концептуальні підходи до підвищення ефективності праці в Україні мають бути впроваджені за безпосередньою участю держави. Їх реалізація забезпечить нову якість управління ефективністю праці й, таким чином, зростання національної економіки країни.

1. Богиня Д. П. Основи економіки праці : навчальний посібник / Д. П. Богиня, О. А. Грішнова. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання-Прес, 2001. – 313 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
2. Большая советская энциклопедия. – М. : Изд-во “Советская энциклопедия”, 1978. – Т. 26. – 622 с.; Т. 30. – 632 с.
3. Гуманизация труда: адаптация организационно-технических систем к человеку : монография / [Гончаров В. Н., Дорофиев В. В., Радомский С. И. и др.] ; под общ. ред. В. Н. Гончарова. – Донецк : Альматео, 2005. – 224 с.
4. Оплата праці у виробничій сфері: проблеми та методологія збільшення заробітної плати в умовах ресурсозбереження : монографія / [Гончаров В. М., Додонов О. В., Припотень В. Ю., Радомська М. С.] ; за заг. ред. В. М. Гончарова. – Донецьк : Альматео, 2006. – 246 с.
5. Организация оплаты труда руководителей и специалистов в условиях перехода к рыночной экономике : монография / [Гончаров В. Н., Радомская М. С., Радомский С. И. и др.] ; под общ. ред. В. Н. Гончарова. – Донецк : Альматео, 2006. – 196 с.
6. Психологические основы материального стимулирования труда : монография / [Гончаров В. Н., Радомский С. И., Радомская М. С., и др.] ; под общ. ред. В. Н. Гончарова. – Донецк : СПД Куприянов В. С., 2006. – 240 с.
7. Гурьянов С. Х. Справочник экономиста по труду: методика расчетов по экономике труда на промышленном предприятии / С. Х. Гурьянов. – 4-е изд., испр. и доп. – М. : Экономика, 1974. – 263 с.
8. Сучасний економічний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovari.yandex.ru/dict/economic/%D0%90/1?q=>.
9. Закон України “Про оплату праці” // Відомості Верховної Ради. – 1995. – № 17. – Ст. 121 (із змінами).
10. Закон України “Про колективні договори і угоди” // Відомості Верховної Ради. – 1993. – № 36. – Ст. 361, 362.
11. Зубов В. М. Как измеряется производительность труда в США? / В. М. Зубов ; [под ред. Р. В. Гаврилова]. – М. : Финансы и статистика, 1990. – 144 с.
12. Ковальов В. М. Методи матеріального стимулювання ефективного використання трудового потенціалу / Ковальов В. М., Рижиков В. С., Атаєва О. О. // Продуктивність. – 2004. – № 2. – С. 6–10.
13. Кодекс законів про працю України // Відомості Верховної Ради. – 1971 (додаток до № 50 ст. 375 (із змінами)).

14. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник / Н. И. Кондаков. – 2-е изд. – М. : Наука, 1975. – 720 с.
15. Концепція нормування праці на принципах ефективної взаємодії показників професійно-кваліфікаційного рівня працівників, їх продуктивності та заробітної плати. – Краматорськ : Центр продуктивності М-ва праці та соціальної політики України, 2004. – 20 с.
16. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл. – М. : Прогресс, 1993. – Т. 1. – 415 с.
17. Мескон М. Х. Основы менеджмента / Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. ; пер. с англ. – М. : Дело ЛТД, 1994. – 702 с.
18. Методичні рекомендації щодо оплати праці працівників малих підприємств / НДУ соціально-трудових відносин Мінпраці України. – Офіційне видання. – К. : Соцінформ, 1974. – 48 с.
19. Новожилов В. В. Проблемы измерения затрат и результатов при оптимальном планировании / В. В. Новожилов. – М. : Экономика, 1967. – 376 с.
20. Організація й оплата праці на підприємствах в умовах переходу до ринкової економіки : навчальний посібник / [Радомський С. Й., Гончаров В. М., Додонов О. В. та ін.]. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2004. – 264 с.
21. 100 термінів і понять соціально-трудової сфери : енциклопедичний словник. – Луганськ : ДУНДІ соціально-трудових відносин, 2005. – 220 с.
22. Тлумачний словник російської мови: 80 000 слів і фразеологічних виразів – 4-те вид., доповн. [авт.-уклад. С. І. Ожегов, Н. Ю. Шведова] ; Рос. акад. наук, Ін-т рос. мови ім. В. В. Виноградова. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.
23. Флорова І. Т. Філософський словник / І. Т. Флорова. – 5-те вид. – М. : Політвид, 1986. – 596 с.

Рецензенти:

Череп А.В. – доктор економічних наук, декан факультету економіки Запорізького національного університету;

Селіверстов В.В. – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки Нікопольського інституту Запорізького національного університету.

УДК 519.86

ББК 65.011.12

Синиця С.М., Гринів Л.В., Гринів Н.В.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ МОДЕЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України,
кафедра менеджменту і маркетингу,
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 82,
тел.: 59644,
e-mail: Svetlana_sunuzja@mail.ru

Анотація. У статті розглянуто торгівлю, її сутність і значення для економіки країни. Показано торговельне підприємство, виведені його властивості як складної соціально-економічної системи, що потребує аналізу й удосконалення фінансової діяльності. Доведено актуальність торгівлі в умовах перебудов та економічних криз, яка швидше виходить із кризи та з меншими збитками, ніж інші галузі економіки. Визначено, що особливості функціонування торговельного підприємства доцільно розглядати з позиції системного підходу.

Ключові слова: модель, моделювання, фінансова діяльність, торгівля.

Annotation. The article deals with trade, its nature and significance for the economy of country. A trade enterprise is shown, shown out its properties as difficult socio-economic system which requires analysis and improvement of financial activity. Proved the actuality of trade in the conditions of alterations and economic crises, which is faster out of the crisis and with less damage than other